

Normen en waarden voornaamste punt op politieke agenda

Discussie in het CDA moet in de eerste plaats gaan om de humanistisch-christelijk-burgerlijke waarden: moed, eerlijkheid, zelfdiscipline, trouw, rechtvaardigheid, ambitie, redelijkheid, goede manieren, ijver, spaarzaamheid, tolerantie, welwillendheid, en medelijden. De invoering van een splitsingsstelsel in de inkomstenbelasting is bijzaak!

Slechts één conclusie is mogelijk na lezing van het rapport 'Nieuwe wegen, vaste waarden': het is een produkt van bezonnen, verstandige mensen.

Het rapport is gevoed door de intellectuele traditie, maar tevens 'bij de tijd'. Het licht de belangrijkste politieke kwesties van de nabije toekomst cruiet en geeft een visie daarop, zonder ooit een ongepast wervende toon aan te nemen. Het heeft diepgang, maar is niet vaag. Een rapport, kortom, dat respect afdwingt. Bovendien is 'Nieuwe wegen, vaste waarden' een rapport dat ongetwijfeld in grote mate op instemming kan rekenen van veel liberale lezers.

Toch is er wel een kanttekening te plaatsen bij het rapport. Er bestaat onvoldoende samenhang tussen de filosofische uitgangspunten en de uitwerking daarvan in de concrete voorstellen

die in het rapport zijn opgenomen. Hierdoor komen de uitgangspunten in de lucht te hangen. Een cynicus zou kunnen concluderen: in theorie heeft het CDA een duidelijk eigen visie, die afwijkt van de opvattingen van de andere

Dr. A.A.M. Kinneging

grote politieke stromingen, maar in de praktijk wijkt men slechts millimeters van elkaars zijde. Maar wat belangrijker is: omdat de filosofische uitgangspunten onvoldoende worden uitgewerkt en in hun consequenties doordacht, schuift men impliciet een aantal ideeën terzijde die toch tot de kern van het christen-democratisch erfgoed behoren en waarschijnlijk onmisbaar zullen zijn om de maatschappelijke vraagstukken van de nabije toekomst mee tegemoet te treden.

Markt, overheid en samenleving

Het rapport begint met te zeggen dat:

"Wie in de samenleving slechts twee tegengestelde polen ziet - markt of overheid, individu of collectiviteit, vrijheid of gezag - loopt vast." Men hoeft geen helderziende te zijn om te begrijpen dat dit gericht is tegen zowel de socialisten als de liberalen. De christen-democratische visie stelt daar tegenover: "Markt en overheid zijn nodig, maar de samenleving gaat daar niet in op. Integendeel, markt en overheid komen uit de samenleving voort."

De samenleving bestaat uit meer dan alleen markt en overheid. Het is duidelijk dat hier het maatschappelijk middenveld wordt bedoeld, al wordt het niet met zoveel woorden gezegd: de verbanden waarin mensen gestalte geven aan waarden als gemeenschapszin, rentmeesterschap en saamhorigheid. Dit middenveld is van het grootste gewicht. Hier heeft de mens een naam, hier voelt hij zich thuis, hier wordt de mens gevormd tot een wezen dat verantwoordelijkheid voor zichzelf en anderen kan dragen en hier vindt hij steun waarop hij kan terugvallen als hij dat nodig heeft.

Tot zover geen commentaar. Deze inzichten zijn niets anders dan een korte samenvatting van een kernpunt uit de traditionele katholieke en protestantse sociale leer. De liberalen en socialisten die afwijzend staan tegen een, aldus omschreven, middenveld, zouden er goed aan doen zich nog eens te bezinnen op hun visie.

De volgende stap in de redentie is eveneens traditioneel. Het staat niet expliciet in het rapport, maar tussen de regels is de boodschap onmiskenbaar dat de markt en de overheid, die voortkomen uit de samenleving, deelaspecten zijn van de samenleving, de neiging hebben de samenleving te overwoekeren en te verstikken. Als de markt vrij

spel zou krijgen, dreigt een geatomiseerde maatschappij te ontstaan, die als los zand aan elkaar hangt, waarin het hoogste en enige gebod is 'ieder voor zich, tegen elkaar en ten koste van de zwakkeren': een 'waarde'loze, sociaal-darwinistische nachtmerrie.

Als daarentegen de overheid zou gaan domineren loopt men het gevaar te geraken in een Kafkaeske wereld, waarin iedere vrijheid en eigen verantwoordelijkheid is gedood en de mens tot slaaf gemaakt. Men herkent natuurlijk de oude schrikbeelden van de anarchie en de tirannie, en dat is precies wat deze visie ook zo krachtig en overtuigend doet zijn. Het vermijden van anarchie en tirannie is immers de hoofdzaak: daarover althans is bijkans iedereen het eens. Zo verschijnt het middenveld als buffer tegen anarchie en tirannie; een inzicht dat evenzo wezenlijk als juist is. Het is overigens opvallend dat de gevaren van te vergaande marktwerking in het rapport breed worden uitgemeten, terwijl over de gevaren van een te ongebreidelde overheidsmacht vrijwel niets wordt gezegd. Dat is vreemd: het valt immers nauwelijks te ontkennen dat de ongekende expansie van het overheidsoptreden sedert de jaren zestig een grote bedreiging vormt voor de samenleving in bovenbedoelde zin. Me dunkt dat een wat misplaatste gezagsgetrouwheid de opstellers van het rapport hier parten speelt. Ik wil er op wijzen dat de verzorgingsstaat, zoals die in de laatste decennia is gegroeid een zeer problematisch verschijnsel is, zowel vanuit politiek en economisch, als vanuit sociaal perspectief. De gezagsgetrouwheid die moet worden geëist geldt de rechtsstaat; het is onzeker of dit ook kan gelden voor de verzorgingsstaat. Het lijkt er immers meer en meer op dat rechtsstaat en verzor-

gingsstaat niet goed verenigbaar zijn. En het zou een heilloze weg zijn als we besluiten afbreuk te doen aan de rechtsstaat om de verzorgingsstaat te redden.

Cruciaal

De cruciale vraag is nu tweërlei. Ten eerste: wat is de juiste verhouding tussen overheid, markt en samenleving? Ten tweede: hoe kan worden voorkomen dat markt en de overheid, niettegenstaande het feit dat ze daartoe de neiging hebben, de samenleving overwoekeren en verstikken?

Het rapport blijft juist hier steken in een enkele vrome wens, een oorverdovend zwijgen en veel *ad hoc*-maatregelen. Het werkt overigens enigszins bevreemdend te moeten constateren dat het rapport, wanneer het afdaalt van de hoogten van de theorie naar de vlakten van de praktische politiek zich vrijwel geheel concentreert op regeling door overheid en vraagstukken van marktwerking, wanneer toch eerst - terecht - werd gesuggereerd dat wie dat doet 'vastloopt'.

Hoe valt dat te verklaren, wat is er mis mee en hoe moet het dan wel? De diepste oorzaak dunkt me te zijn dat het rapport modern, al te modern wil zijn. Het is in feite een positivistisch geschrift: de onuitgesproken vooronderstelling is dat het in de politiek te doen is om de bijsturing van menselijk gedrag door de juiste prikkels (= regels) in maatschappelijk gewenste richting. Daarmee wordt een oud inzicht miskend, namelijk dat een beschaafde samenleving in laatste instantie alleen gefundeerd kan zijn op moraal en niet op regelgeving. Een beschaafde samenleving heeft niet veel regels. Hoe meer corrupter de samenleving, des te meer regels, regels die trouwens niet goed werken, omdat iedereen ze ont-

duikt. Ik weet dat dit inzicht in christen-democratische kring gedeeld wordt: waarom er dan in het rapport zo besmuikt over gedaan? De moraal - waarden en normen - moeten expliciet op de politieke agenda: als voornaamste agendapunt.

Dit betekent uiteraard niet dat de politiek de moraal zou dienen te bevorderen door regelgeving. Dat kan niet of nauwelijks. Moraal wordt 'geproduceerd' en vooral 'gereproduceerd' in de samenleving: bovenal in het gezin, op school, op het werk en in de buurt. De taak van de overheid in deze is, waar mogelijk te faciliteren - precies de strekking van het rapport. De marges zijn overigens klein. We weten nu wel, door schade en schande wijs geworden, dat faciliteren snel wegdrukken - 'crowding out' - wordt. Het leeuwedeel zal uit de samenleving zelf moeten komen: onszelf dus.

Tot besluit: hoe ziet een toekomstige moraal eruit? Het antwoord is eenvoudig: zo'n beetje als die uit het verleden. Het gaat om de humanistisch-christelijk-burgelijke waarden, waarop onze beschaving - al het post-moderne relativisme ten spijt - gebaseerd is: moed, eerlijkheid, zelfdiscipline, trouw, rechtvaardigheid, ambitie, redelijkheid, goede manieren, ijver, spaarzaamheid, tolerantie, welwillendheid, medelijden etcetera. Hierover zou het debat in het CDA - en de overige partijen - primair moeten gaan; niet over 'de invoering van een splitsingsstelsel in de inkomstenbelasting'. Dat is bijzaak!

Dr. A.A.M. Kinneging is docent politieke filosofie aan de Rijksuniversiteit Leiden.